

**Македон Г. М.**

*кандидат економічних наук, доцент  
кафедри менеджменту та аграрної економіки  
Відокремленого підрозділу Національного університету  
біоресурсів і природокористування України  
«Ніжинський агротехнічний інститут»  
м. Ніжин, Україна*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-290-9-6>

## **ЕКСПОРТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Протягом останніх років, перед воєнним вторгненням РФ в Україну 24 лютого 2022 р., сільськогосподарський експорт становив понад 40 % товарного експорту країни. Агресія РФ проти України фактично унеможливила український сільськогосподарський експорт. Порти Бердянська, Маріуполя, Скадовська і Херсона були окуповані російськими військами в перші тижні війни. В інших портах Чорного моря російські війська заблокували кораблі з українським зерном, призначеним на експорт.

У першу п'ятірку експортних сільськогосподарських товарів України входять соняшникова олія, кукурудза, пшениця, макуха і насіння ріпаку. За даними 2021 р., 86,3 % експортних перевезень сільськогосподарської продукції України здійснювалося морським транспортом, 9,4 % – автомобільним, 3,9 % – залізничним; 99,3 % зернових, 95,8 % соняшникової олії, 84,8 % насіння олійних експортувалися морським транспортом переважно через порти Миколаєва, Чорноморська і Південної Одеси, які з початку вторгнення були заблоковані російськими військовими кораблями і морськими мінами.

За попередніми оцінками, затримка доставки агропродовольчих товарів імпортерам коштує Україні близько 1,5 млрд дол. щомісяця [1]. На думку експертів аграрного ринку, на повоєнне відновлення діяльності портів і морської чорноморської логістики піде від шести місяців до двох років у окремих регіонах. У свою чергу, перенаправлення експортних потоків фурами є невиправдано дорогим, а можливості залізниці вкрай обмежені. До того ж перевезення спецтранспортом (зерно- і контейнеровозами, цистернами (олія))

стикаються з проблемою пошуку вантажу на зворотному напрямку, щоб не оплачувати «обидва кінця». За даними «Укрзалізниці», у березні 2022 р. нею було експортовано 924 тис. т зернових, а потенційно, за оцінками Мінагрополітики України, експорт саме цим видом транспорту може скласти 1,5 млн т зернових, що є втричі меншим від пропускнуої спроможності портів. Станом на березень 2022 р., за даними Української зернової асоціації (УЗА), пропускна спроможність наземних переходів для експорту зерна була в 10 разів меншою, ніж у портів (якщо раніше через морські порти Україна могла експортувати близько 200 тис. т щодоби, то нині наземні переходи дозволяють пропускати близько 20 тис. т зерна на добу).

Важливим аспектом, пов'язаним з різким скороченням сільськогосподарського експорту України, є глобальні наслідки російського воєнного вторгнення в Україну для ситуації з продовольчою безпекою у світі. Україна забезпечує 52 % світового експорту соняшникової олії, 60 % світового експорту макухи, 15 % світового експорту кукурудзи, ячменю, насіння ріпаку, 10 % світового експорту пшениці. Тому з початком масштабної воєнної агресії РФ проти України міжнародні організації висловлюють занепокоєння щодо негативного впливу війни на світовий сільськогосподарський ринок унаслідок зменшення постачання зернових і зростання світових цін на продовольство.

Україна постачає зерно і соняшникову олію переважно до країн Африки і Азії, тому деяким з них загрожує гуманітарна криза внаслідок блокування експорту українського зерна і зростання світових цін на нього. Серед країн, залежних від імпорту українського зерна і рослинної олії, – Єгипет, Індонезія, Бангладеш, Філіппіни, Лівія, Алжир, Ірак та ін. Зокрема, світові інформаційні агентства повідомляють про гуманітарну кризу в Єгипті, де через війну в Україні ціни на несубсидований хліб для населення зросли на 25 %, а витрати уряду на програму субсидування хліба подвоїлися [2].

Методика FAO передбачає, що інвестиції на відбудову і відновлення мають виходити з базового довоєнного стану галузі та оцінки збитків і втрат унаслідок воєнних дій. Згідно з нею, для оцінювання обсягу інвестицій на відбудову і відновлення сільського господарства постраждалих від війни країн розраховуються збитки і втрати сільського господарства. Збитки відносяться до вартості заміни чи ремонту повністю або частково знищених матеріальних активів і запасів у районах, постраждалих від війни.

Втрати обчислюються з урахуванням змін економічних потоків, що виникають унаслідок війни, включаючи втрачені продукцію і дохід. На її основі визначаються пріоритетні сфери, які будуть першочергово охоплені планом відновлення та інвестицій. Для сільського господарства України як такі визначено підтримку сільських домогосподарств, продовольчої безпеки, забезпечення ліквідності й доступу до фінансування аграрних підприємств, розмінування, постачання найважливіших ресурсів, виробництво насіння і тваринництво, компенсацію на втрачені активи та інші галузі, що потребують коротко- і довгострокового розвитку.

З точки зору масштабу збитків і втрат для вітчизняного сільськогосподарського експорту, який в останні роки забезпечував понад 40 % експортної виручки України, витрати на відновлення знищених матеріальних активів і відшкодування втрат суб'єктів аграрного ринку значно перевищують відповідні витрати в країнах, що постраждали від воєнних дій після Другої світової війни. Втрата можливості здійснювати експорт з морських портів завдає збитків усьому ланцюгу вітчизняного експорту – від сільськогосподарських виробників до трейдерів. Найбільш очевидним рішенням цієї проблеми є пошук нових портів для експорту сільськогосподарських товарів за допомогою країн ЄС, які розглядають можливість організації спеціальних маршрутів для українських товарів, так званих «зелених коридорів», що дозволять Україні експортувати продовольство через порти Балтійського моря [3].

Разом з тим неможливість вивезення призначеної на експорт продукції наочно продемонструвала вразливість сировинної експорто-орієнтованої моделі сільського господарства країни. Тому інвестиції у повоєнне відновлення сільського господарства України мають першочергово направлятися на створення доданої вартості всередині країни, передусім на розвиток тваринництва, зокрема на забезпечення його кормової бази. Це стане основою збільшення експорту продуктів переробки сільського господарства.

На відміну від операторів експортного сегмента зернового ринку, ринку рослинних олій і насіння олійних, які мають доступ до системи страхування (причому серед цих страхових компаній є багато іноземних, які диверсифікують свої ризики), українські фермери, що працюють на внутрішньому ринку і постраждали від воєнних дій, але масово проявили героїзм, чинячи опір агресору і окупантам, у першу чергу потребують відшкодування прямих і непрямих збитків.

Саме фермерські господарства разом з особистими селянськими господарствами в разі продовження війни можуть стати буфером, що підтримає продовольчу безпеку населення країни, як це було під час кризи 1990-х років.

Одним з уроків війни для України є доконана необхідність змінити довоєнну модель аграрної політики, що призвела до формування сировинно експортоорієнтованої моделі з домінуванням агрохолдингів, на модель, спроможну. Разом з тим неможливість вивезення призначеної на експорт продукції наочно продемонструвала вразливість сировинної експортоорієнтованої моделі сільського господарства країни. Тому інвестиції у повоєнне відновлення сільського господарства України мають першочергово направлятися на створення доданої вартості всередині країни, передусім – на розвиток тваринництва, зокрема на забезпечення його кормової бази. Це стане основою збільшення експорту продуктів переробки сільського господарства.

Одним з уроків війни для України є доконана необхідність змінити довоєнну модель аграрної політики, що призвела до формування сировинно експортоорієнтованої моделі з домінуванням агрохолдингів, на модель, спроможну забезпечити сталий розвиток сільського господарства і сільський розвиток.

### **Література:**

1. Zasiadko M. Alternative logistics: Ukraine looks for new gateways to export its goods. Intermodal. 2022. Apr 07. URL: <https://intermodalnews.eu/2022/04/07/alternative-logisticsukraine-looks-for-new-gateways-to-export-its-goods/> (дата звернення: 03.12.2022).

2. El Saft y S., Lewis A. Egyptians count rising bread costs as Ukraine war disrupts wheat exports. Reuters. 2022. Mar 17. URL: <https://www.reuters.com/world/africa/egyptians-count-risingbread-costs-ukraine-war-disrupts-wheat-exports-2022-03-17/> (дата звернення: 03.12.2022).

3. Korn T., Stemmler H. Russia's war against Ukraine might persistently shift global supply chains. VoxEU / CEPR Debates. Research-based policy analysis and commentary from leading economists. 2022. Mar 31. URL: <https://voxeu.org/article/russias-war-against-ukrainemight-persistently-shift-global-supply-chains> (дата звернення: 03.01.2023).